

Vargovics József (Fa Ede)
A 700 ÉVES LISZÓ KÖZSÉG TÖRTÉNETE
és népmondái

2014
ÖNÉLETRAJZ – HELYETT

1935-ben születtem, Liszóban.

Igazi nevem Vargovics József. Az álnevek mögé rejtőzködő, köznapi énjüktől szabadulni akaró szerzők közé tartozom.

Gyermek- és ifjúkorom a II. világháború és az 1956-os nemzeti forradalom korában telt el.

Katasztrófának érezve, beteg lélekkel éltem át ezt az időszakot. Ennek megfelelően – állandó tanulás és olvasás ellenére – csak segédmunkásként dolgoztam, hol a magángazdálkodásban, hol meg a Tsz-ben és az építkezéseknél.

60 éves koromra családunk tagjait egymás után elveszítettem, csak ezután nősültem meg. Feleséggel több zalai településen is laktunk, nagy nyomorban. 7 évi együttlét után az asszony öngyilkos lett. Azóta egyedül nyomorgok.

Irodalmi tevékenységem a rendszerváltozás után bontakozott ki, noha (olykor) már 14 éves korom óta publikáltam, mindenféle álnév alatt, mindenfélét.

30 antológiában szerepeltem. 8 saját könyvet adtam ki. Sok sikeres pályázat révén helyet kaptam egy egyetemi tankönyvben, majd egy országos népmonda-antológiában, az elsüllyedt liszói harang történetével. Később angolra és japánra fordított írással jelen lehettem a haiku-költők világkonferenciáján, Tokióban. Megjelenhettem országos, (professzionista) irodalmi folyóiratokban. Jelöltek a megyei Prima Primissima díjra. De mindez lényegtelen... Ami fontos volt, az csak a részvétel egy izgalmas és rettenetes kor szellemi párbeszédében.

Különleges életmód és keleti sportok révén öregkoromra lettem szellemileg a legmozgékonyabb. Így fejeztem be ezt a nagy gonddal megírt liszói helytörténetet is, 80 évesen.

1.

A Liszó helységnév először 1296-ban tűnik fel a HAZAI OKMÁNYTÁRBAN, mint lakatlan terület, Terra Lyzou (Lizó) néven. A lizó szláv szó, „bokrost”, puszta helyet jelent.

Ez az 1296-os forrás egy szerződés, amelyben a föld tulajdonosa Princh comes elad egy részt itteni birtokából egy Bukyni János nevű úrnak. Ezen az okmányon már olvasható a területet körülvevő települések neve is: Pátró (Patruh), Móríchely stb. Ezek Liszónál valamivel régebbi faluk voltak.

A község kialakulásának idejéből – az 1300-as évek első három évtizedéből – nem maradtak fenn írásos emlékek, de van az ANJOU OKMÁNYTÁRBAN egy 1332-es keltezésű OKLEVÉL, amely arról tanúskodik, hogy a falu és kápolnája, a Szent Briccius, ebben az időben nemcsak megvolt, hanem egyházi pereskedés után már el is szakadt a Ság faluban lévő plébániától. Ekkor a község nemesi paptartási, és a kápolna körül temetkezési jogot kaptak a veszprémi püspöktől.

Liszónak, mint lakott településnek a neve, a POSS. (Possessio) LYZO tíz évvel később, egy 1342-ből fennmaradt ANJOU-KORI OKMÁNYON szerepel, a fluvius LYZO nevű folyóval együtt. (Itt meg kell jegyeznünk, hogy a folyó vízgyűjtő területén akkoriban még lecsapolatlan mocsarak lehettek. Ilyen bővizű területről egy kisebb folyó indulhatott ki. A későbbi patak csak halványan emlékeztetett rá.)

A forrás, melyben az említett földrajzi nevek szerepelnek, a LIZÓI PÉTER FIAI ÉS ROKONUK, LIZÓI DEMETER BIRTOKPERÉRŐL szóló végzés. Ebben a falu határának – az Anjou-korra jellemző – meglepő rendezettségéről értesülünk.

A következő ANJOU-KORI DOKUMENTUM 21 évvel későbbi, 1363-ból maradt ránk. Ebből tudjuk meg, hogy a Szent Briccius kápolnát a nemes Buza nemzetség építtette, amelyik akkoriban a község vezető családja lehetett. Ebben az okiratban az áll, hogy a két hatalmaskodni akaró Buza-testvér arra akarta kényszeríteni a pátrói nemeseket, hogy a Ság községi plébániatemplomot kikerülve, Liszóba járjanak istentiszteletre. Tehát nekik legyenek elkötelezve! Ezt akadályozta meg a veszprémi püspök rendelkezése.

2.

Az Anjou-kor utáni dokumentumok – a törökidő idején – többnyire elvesztek, vagy igen hiányosak.

A Hunyadiak és a Jagellók korából csak a nagyon megbízható CSÁNKI-FÉLE TÖRTÉNELMI FÖLDRAJZBAN találjuk meg Liszó község nevét. Úgy említődik, mint „Iharos-Berénytől nyugatra eső” település.

A továbbiakat Csánki Dezső másik művében, MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI MONOGRÁFIÁJÁBAN találjuk meg.

Eszerint 1536-ban Liszó község földesura Both János volt. Őt követte fia, Both György. – Itt meg kell állnunk egy pillanatra.

A Both-család a környéknek – akkoriban – a leggazdagabb földesúri családja volt. Ez a nagybirtokos, nemesi familia fontos szerepet játszott az akkori közéletben. Több tagja országos méltóságra emelkedett, egyikük horvát bán lett. Később jelentős szerepük volt a török támadások elleni (végvári) küzdelmek korában is.

A fentebb már említett Both-leszármazottak nagyapja, illetve dédapja és annak testvére lehetett az a korábbi Both János és András, akik a krónikák szerint Mátyás király korában, 1481-ben építették azt a várat, amit később az örökösök – a török veszély miatt – jelentős várkastéllyá erősítettek az 1550-es években. Ez volt BOTSZENTGYÖRGYVÁR.

Liszóban éppúgy, mint a közeli Bajcsán és Mórchelyen, meg Kanizsa vára körül másfelé is, több föld- és palánkvár épült. A község így része volt a Dél-Zalát védő végvári rendszernek. Ezek a földvárak, kis létszámú helyőrségükkel, gyakran estek áldozatul a portyázó törökök támadásainak. Pontos feljegyzések nincsenek róluk.

BOTSZENTGYÖRGY várkastélya az említett földváraknál szilárdabb, nagyobb helyőrséggel bíró erősség volt. Pontos feljegyzések őrzik a vele kapcsolatos hadmozdulatok keltezeit. Ezek ismeretében a régi Liszó sorsának, pusztulásának (feltételezhető) időpontjait is kideríthetjük.

A vár történetének első török ostromára csak 1566-ban került sor. Addig tehát a lizsói területet sem háborgatták idegen hadak.

Botszentgyörgyvár várőrsége 1566-ban és 1575-ben visszaverte a török támadást. A vár a második ostrom alatt erősen megrongálódott. 1577-ben bécsi, császári rendeletre felrobbantották.

Kanizsa-vár és a törökök kezén lévő Berzence vára között ide-oda hullámzó végvári csatározás folyt 1566-tól 1600-ig a „Nyugat védőbástyájának”, Kanizsa várának elestéig.

Liszó község a hadak vonulásának útjába esett és elnéptelenedett.

A megmaradt lakosság az erdőbe vagy a mocsarak szigeteire menekült, onnan csak békésebb időszakokban tért vissza – rövidebb-hosszabb időre –, hogy elhagyott földjeit újra művelésbe vegye. Ennek a nyomát látjuk az 1665-66. évi TÖRÖK KINCSTÁRI ADÓLAJSTROMBAN, amely Liszóban 3 adózó háztartást jegyzett fel.

Ezen a tájon nem 150, hanem kb. 90 évig tartott a török uralom. KANIZSAI VILAJET volt a neve egy nagyobb közigazgatási területnek. Fennállása alatt lehettek (adózó) lakói a Liszó nevű falumaradványnak is, de erről nem maradtak ránk további, egykorú feljegyzések.

Nemespátróval ellentétben itt a népi emlékezet nem őrizte meg a törökkori emlékműveket. Lehetségesnek tartjuk, hogy a török uralom után is maradt ezen a környéken pár család a régi faluból. Ezek a több nemzedéknyi szívós, életerős népek bujdosó életmódjuk révén – legalább utódaikban – túlélhették ezt a pokoli kort.

Az erdei és mocsárvidéki putrik és kalyibák ideje volt ez.

Leginkább a szerencsés – kishemesi – famíliák tudtak bebocsátást kapni a királyi Magyarország mezővárosaiba, például a PÁTRÓI Dömötörffy, Győrffy, Feketék.

Ilyen szélsőséges életkörülményekhez a szegényebbek és igénytelenebbek közül néhányan alkalmazkodtak, de a Buza, a Lizsói és a többi, helybeli nemesi családnak nyoma veszett.

3.

A törökidulás utáni időkben, a XVIII. században ez a vidék többször is gazdát cserélt.

A feljegyzések szerint:

1726-ban a területet Horváth Dániel és gr. Harrach birtokolta. 1733-ban Malik Ferencet és a Hunyadi családot említik tulajdonosként.

A tulajdonosok névsorában szerepelt gr. Draskovics Jánosé is. Neki kiterjedt birtokai voltak errefelé, de ő korán meghalt, vagyonát özvegye örökölte.

Van olyan feljegyzés, amelyik szerint Liszó – újjáalapítása előtt – uradalmi MAJOR volt.

*

A XVIII. század első évtizedeiben uralkodó magyarországi közállapotok ismerete nélkül nem lehet megérteni az akkori újrakezdést és a betelepítések mivoltát, azok jelentőségét.

Hogy nézett ki az akkori Magyarország?

1717 januárjában utazott át az országon egy jó tollú angol utazó, Mary WORTLEY MONTAGU. Az ő LEVELEINEK pár részlete szemléletes képet nyújt az akkori Dunántúlról:

„Komáromot a folyó túlsópartján hagyva /.../ innen Budáig két napig a világ legszebb síkságán utaztunk. /.../ sajnos, jórészt elhagyott és műveletlen. A török és Bécs közötti hosszú háborúknak tulajdonítható ez és a még kegyetlenebb polgárháborúnak, melyet Lipót császár idézett elő a protestáns vallás barbár üldözésével. /.../ Valóban, nincs szomorúbb dolog, mint Magyarországon utazgatni, az ország régebben viruló állapotára gondolni, s a földkerekségnek egy ilyen fénypontját csaknem teljesen ember nélkül látni.”

De hogyan élt a megmaradt lakosság? Az angol úrhölgy erről így írt egyik levelében:

„ /.../ Január 25-én Mohácsra értünk /.../ Nem szándékozom azon apró falvakat felsorolni, amelyeken áthaladtunk, annyit azonban mondhatok, hogy mindenütt volt meleg kemence, és élelmiszerekben, különösen vaddisznó- és egyéb vadhúsban sehol sem szenvedtünk hiányt. A Magyarországon lakó kevés nép elég jól él, pénzük ugyan nincs,

azonban az erdők és mezők bőségesen szolgáltatják az eleséget. /.../ Ruházatuk igen kezdetleges, csupa birkabőrből készült, még a sapka és csizma is. /.../ Az erdők a bennük tanyázó farkasok miatt szerfölött veszélyesek.”

*

Ezek után tekintsük át az új Liszó falu megalapításának dokumentumait.

A község első telepeseiről két könyv nyújt használható adatokat: egy evangélikus egyháztörténet, dr. Jáni János: A Somogy-Zalai Evangélikus Egyházmegye és gyülekezeteinek története és egy korábbi kiadvány, az 1905-ben megjelent néprajzi mű, Anton Terstenjak: Szlovének Somogy megyében, Magyarországon.

A fentebbi dokumentumokból megtudjuk, hogy 1718-ban gr. Draskovicsné Nádasdy Mária Magdolna megengedte a Vas megyei vend Smolcz Mártonnak és négy társának a liszói pusztá használatát. Ezek a vend családok a szabadabb vallásgyakorlat reményében telepedtek le az akkori Liszó nevű majorban. A krónika a Smolczon kívül Zakócs, Lancsák, Rapossa (Lepossa) és Szmodics családneveket említ.

A következő évben még 13 Vas megyei vend család érkezett és telepedett le a már említett vallásgyakorlási ok miatt. Tehát Liszó község újraalapítását a vendek kezdték el. De mit tudunk – nagy valószínűséggel – ezekről a délszláv nemzetiségű telepesekről?

A vendek a Balti-tenger mellől vándoroltak délre az avarokkal és kisebb-nagyobb szláv népcsoportokkal együtt a VI. század óta. A nemzetiség neve a „Sinus Vendicus” helységnévből alakult ki a Balti-tenger környékén. A másik két rokon szláv nép a baltok és a szlovének voltak. Később a vendet már csak a szlovén nyelv muraközi dialektusának mondják a krónikák. A vendek Nyugat-Pannóniában, a mai Vas megyében települtek le, jóval megelőzve a magyar honfoglalókat. Egy részük hegylakó volt, „fennlakó”: grociani; a másik részük a muraközi síkságra települt, ezek a „síkon levők”: a dolincik. A magyar honfoglalás és az azt követő királyság nem zavarta meg ennek a délszláv etnikumnak az egységét. De a kb. 80 000 főnyi népcsoport kétnyelvű lett. „Vend magyaroknak” tartották magukat. Kultúrájukat is áthatották a magyar elemek. Tehát Liszó község újraalapítói nem voltak „vadidegenek”!

Később a betelepítések gróf Draskovicsné Felső-Lendva környéki birtokairól történtek. E terület jobbágjai közül sokan – a reformáció idején – evangélikusokká lettek. Ezek közül vált Liszó község lakójává – többek között – a Lutár és a Berke család.

Aztán gr. Draskovicsné egész Lendva-környéki és dél-zalai birtoka Pallini Inkey (régebbi nevén Lóránt) János tulajdonába került, aki tovább folytatta a délszláv – de már többnyire kétnyelvű – jobbágyok betelepítését.

A későbbi betelepítéseknél lassan megszűntek a vallási okok. Általában katolikus horvátok voltak az újabb telepések. Ők alkották a római katolikus többséget a faluban.

Ennek néztünk utána a szaktudomány dokumentumaiban.

Szita László: A SOMOGY MEGYEI NEMZETISÉGEK TELEPÜLÉS-TÖRTÉNETE A XVIII-XIX. SZÁZADBAN című művében azt írja, hogy az említett családnevek közül három horvát eredetre vall: a Szmodics, Leposa és a Smolcz. Majd ezekhez hozzáteszi az azóta már rég kihalt Vadlek és Kolarics neveket. Szerinte ez az öt horvát családnév állandósult a XVIII. századi Liszó lakói között.

Ezt a kérdést nyitva hagyjuk. A szlovén és horvát lakosság már korábban is keveredhetett. A családnevek nem mindig döntik el a nemzetiségi hovatartozást.

Szita László szerint – egy kivételével – az összes többi forrásmű a falut egyértelműen horvát településnek mondja.

Az igaz, hogy voltak bizonyítottan vend eredetű családok, mint például: a Lancsák, Zakócs, és olyan magyar vezetéknevűek is, mint a Böjti, Hosszú, Sós, Magyar, Csordás, Dobri, de a többség – a dokumentumok szerint – horvát nemzetiségű volt.

A horvát nemzetiség többségéről tanúskodik – a már említett családneveken kívül – az 1767-es ÚRBÉRI JEGYZÉKBEN talált nevek sora, közöttük a Benczik, Miholcsek, Debelák, Domján, Radek, Mihalecz, Novák, Mandics, Sabjanics stb.

Szita László már említett könyvében azt is olvashatjuk, hogy Bagola és Szentgyörgyvár hegyközségeiben is liszói horvát zsellérek dolgoztak, közel háromnegyed évszázadon át. Ez a község egykori lakóinak nemzetiségi hovatartozása mellett azt – a következőkben kifejtett – állításunkat is megerősíti, miszerint a betelepítettek nagy része szőlőmunkás volt, és Szlavónia Lendva környéki bortermelő vidékéről való.

Később a község horvát jellegét – ahogy már említettük – az Inkeyek betelepítései tették meghatározóvá.

1736 után Pallini Inkey János lett Liszó község és a hozzá tartozó szőlőhegy hűbérura, miután a Draskovics-birtok is az ő tulajdonába került. Ez a palini földesúr Szlavóniából betelepített horvátokkal műveltette a szőlőjét, akik munkájuk jövedelméből először lakhelyet vásároltak, így házas zselléreké váltak, aztán egyre többen megvették a telek jogot is, így telkes jobbágyok lettek.

A – maga korában – igen híres nemes 1747-ben halt meg.

Ezt a vidéket egyik fia, Pallini Inkey Boldizsár örökölte. Ez a földesúr azonban – kb. húsz év múlva – 1767-ben a falut zalai birtokra cserélte el fivérével, Pallini Inkey Gáspárral, aki a család iharosberényi ágának megalapítója volt.

A község ezután nem a palini, hanem az iharosberényi uradalomhoz tartozott. De úgy látszik, hogy a palini uraság a – szép és rendezett – liszói hegyhez továbbra is ragaszkodott, azt mindvégig megtartotta.

Az elmondottak igazolására idézzük PALLINI INKEY BOLDIZSÁR 1797-ben kelt VÉGRENDELETÉBŐL az ide vonatkozó részeket:

„/.../ Atyám Pallini Inkey János úr szerzeményéből Testamentumának erejével reám szállottak, /.../ ugymint Pallin, Ujudvar, Szerdahely, Ujnép, Vajdai Pusztá, Sönyenfölde, Vente és Liszó Ns. Somogy vármegyében, melly helyet Csereképen most Mártonyi Pusztát birom /.../”

A végrendelet másik idézete a liszói szőlőhegyről hagyatkozik:

„/.../ Nagy-Récse, Kis-Récse, Ujnép, Kaczorlak, Tőkeháza, Pölöskefej, Martonyi pusztá és a liszai szőlő /.../ ezeket a jobbágyságok továbbra is bérják, hanem a terrogiumat az ujnépi Urnak adják/.../”

*

A falu újjászületésének ideje és az utána következő több mint másfél évszázad nem érthető meg az INKEY család futólagos ismerete és az akkori jobbágyság szociális és jogi helyzetének felvázolása nélkül.

Kik voltak a régi Liszó község leghosszabb ideig regnáló környékbeli urai, és mi jellemezte őket? Mennyi jog és emberi méltóság illette meg a kor jobbágyságait?

Többek közt a zalai Bátorfi Lajos, Halis István és dr. Károlyi Attila írásait felhasználva készítettünk róluk gyorsvázlatot.

PALLINI INKEY (LÓRÁNT) JÁNOS (?-1747)

volt a család palini és iharosberényi ágának ősatya. A törökidő és a kuruc szabadságharc utáni zűrzavaros, átmeneti időben az ország legszerencsésebb és legnagyobb hatalmú földesura lett a nádori, majd a – III. Károlytól elnyert – császári és királyi adományok révén, amit kiváló katonai érdemeiért kapott. Nagy birtokai voltak Zala és Somogy megye, valamint Horvátország területén.

Hivatalviselésben is egyedülálló jelenség lehetett: egyszerre volt Vas, Zala és Somogy megye alispánja. Ezeket a megyéket palini kastélyából irányította.

Az írások szerint ez a palini nemes, családjával együtt, igen erkölcsös és vallásos volt. Három fia közül egy pap lett, négy lányából három apácakolostorba zárkózott.

Annak ellenére, hogy igazi kiskirály lehetett volna, az írásokban nem találtunk a személyét vagy tetteit elítélő kijelentésekre. Annál inkább jellemezte a hatalommal visszaélés egyik fiát:

PALLINI INKEY BOLDIZSÁR urat (1726-1792),

aki minden – bigottságig menő – vallásossága ellenére féktelen és zabolátlan hatalmaskodásairól is nevezetes volt.

Nincs nála a XVIII. századnak jellegzetesebb kulcsfigurája! Az ő jellemét és működését megismerve a feudális múltat és őseink sorsát is jobban megérthetjük.

Hihetetlenül ellentmondásos személyiséggel rendelkezett! Lenézte, megalázta, minden semmisségért megbotoztatta alattvalóit, ugyanakkor a bajban levő jobbágyságokat adományokkal és előnyös kölcsönökkel segítette, támogatta. Máskor meg – hirtelen haragjában – embereket lőtt agyon.

A Werbőczy-féle Hármaskönyvön alapuló feudális jog szörnyűségéről és a rendhagyó uraságról szólva idézzük Halis István ide vonatkozó sorait.

Az írás címe: Inkey Boldizsár a Háromkereszt kápolna építtetője.

„/.../ Egyszer, amint a kápolna felé nézett, észrevette, hogy a tetőn munkálkodó ács pipát vesz elő, kicsihol és rágyújt. Emiatt a szentségtörés miatt úgy elfutotta a méreg Inkey Boldizsárt, hogy fegyvert ragadott és lelőtte az embert. Az ács egy kiáltással lebukfencezett a földre és meghalt.”

Egy másik idézet szerint:

„/.../ a paraszt férfiu személyek megöletéséért csupán 40 ft. fejtörést kellett fizetni. Sőt még kevesebb volt Erdélyben és Tótországnban a parasztsok dija: csak 25 ft. (A mai Szlavóniát hívták Tótországnak, hol Inkeinek szintén volt uradalma).”

Ezt a féktelenséget számtalan, eltúlzott ima- és miseáldozattal, zarándoklattal, hitbuzgalmi építmények és művek megalkotásának pénzelésével akarta ellensúlyozni.

Ő építtette – többek között – 1768-ban a Halis István által említett Háromkereszt kápolnát (Inkey kápolna). Az 1773-ban elkészült nagykanizsai Szentháromság szobrot is neki köszönhette a város, annak ellenére, hogy ott birtoka sem volt.

Ez a zabolátlan, de tehetséges, nagy birtokszerző, és a közjó érdekében sokat fáradozó, magas hivatalokat viselő földesúr (Zala megye alispánja, majd négy megye táblabírája) kb. 20 évig volt Liszó község hűbérura és – amint már mondtuk – egészen haláláig a liszói szőlőhegy tulajdonosa.

Hogyan ítélnék meg jellemét és tetteit – ma?

A jelenkori, demokratikus fogalmak nemcsak Boldizsár ellentmondásos személyiségére, de jobbágyőseink sorsára sem alkalmazhatók!

Abban a korban az emberek közötti politikai és jogi egyenlőség fogalmáról még a kivételes elmék közül is csak kevesen sejtettek, vagy tudtak valamit Magyarországon.

Ez nem a felvilágosodás hazája volt a XVIII. század Európájában!

Az előbbieken már idézett Halis István írásból emeltük ki ezt a másik, jellemző részt:

„Sok pénzével és egyéb vagyonával leggazdagabb ur volt Zalában Inkei Boldizsár, de roppant indulatos, ki minden csekélységért megharagudott. Akire pedig megharagudott, az rögtön érezte súlyos kezét. Ha a parasztok 25 bot árán megmenekedtek haragjától, azok egész életükön erről a szerencséről beszéltek. Mert az is megtörtént, hogy dühében agyonlőtte az embereket.”

Azt már elmondtuk, hogy a Werbőczy-féle feudális jog szerint ezt meg is tehette! Most azt idézzük, hogy milyen volt akkoriban az úr és paraszt viszonya:

„Volt is tekintély. Inkei Boldizsár előtt tiz lépésnyire lekapták zsiros kalapjukat az emberek. Négylovas kocsija elől pedig annyira siettek kitérni, hogy a rossz uton akárhányszor feldültek a fatengelyes parasztkocsik.”

Más források szerint: ezt a jogfosztottságot – sokan – azzal torolták meg, hogy zsványvá, betyárrá váltak, raboltak, fosztogattak, útonállók lettek.

Hadtörténeti tény, hogy Kanizsa várát csak a törökök kiéheztetésével tudták visszafoglalni. Ezt úgy valószínűsítették meg, hogy Kanizsától Egerszegig az egész terület kitelepítették és felégették. Nagy, elvadult terület maradt a hadak nyomán. Az addig is meglévő mocsarak megnöttek, összefüggő mocsárvidéket alkottak, ahol kevés visszatelepült lakos élt. A XVIII. század nagy részében, Palintól kezdődően, 30 kilométernyi ingovány húzódott északi irányban, tele rablókkal, nádi betyárokkal. Akinek Egerszegen akadt dolga, fegyverrel a kézben utazott, de nem lehetett biztos abban, hogy meg is érkezik oda, mert útközben több zsványbanda került az útjába.

Az ilyen kor nem csak az erőszakos személyiség kifejlődésének kedvez, hanem a túlzó vallásosságnak is, amely egyfajta kompenzációs próbálkozás a felborult erkölcsi világrend helyrehozatalára. Mind a két szélsőség megvolt ebben a földesúrnban!

Inkey Boldizsár Liszó község legérdekesebb földesura volt, ezért foglalkoztunk vele a többiekénél jóval hosszabban.

A már említett birtokcsere után a XVIII. századi Liszó falu újabb gazdája Inkey Boldizsár testvérbátyja:

PALLINI INKEY GÁSPÁR volt (1716-1775).

Ő – amint már mondtuk – a család Somogy megyei ágát alapította meg. Kiemelkedő katonai pályafutás után Iharosberényben élt. Ő építtette 1750 körül a család ottani kastélyát és majorsági épületeit.

Amint már mondtuk, éppen az Urbárium kibocsátásának évében, 1767-ban lett – többek között – Liszó falunak is a földesura. Őt követte fia:

PALLINI INKEY KÁROLY (?-1809)

Ő a XIX. század elején Somogy megye alispánja, majd királyi tanácsos volt.

Egy levéltári dokumentum szerint nem lehetett valami jószívű földesúr! Az 1781-ES ÚRBÉRI SZERZŐDÉSBEN a liszói jobbágyok panaszkodtak az eltúlzott robotterhek és azok embertelen módja miatt.

Ezt a tényt a XIX. század '60-as, '70-es éveiben született „régí öregek” – nagyszüleik emlékeit idézve – még a XX. század negyvenes éveiben is megemlegették: a „berényi uraságok” és a robot kegyetlenségéről beszéltek, ami nemcsak Károlyra, de fiára is vonatkozhatott, aki:

PALLINI INKEY ANTAL volt (1776-1831).

Ez a földesúr táblabírói és főjegyzői tisztséget is viselt.

Liszóval kapcsolatban csak annyit tudunk róla és leszármazottairól, amennyi Fényes Elek MAGYARORSZÁG GEOGRAPHIAI SZÓTÁRA című művében van, amely Liszóról a következőket írta 1851-ben:

„Liszó, magyar falu, Somogy vármegyében: 473 kath., 140 evang., 6 zsidó lak., fiókszentegyházzal, szőlőhegygyel. F. u. Inkey Antal maradéki. Iharosberényhez 1 óra.”

Ennyit a régi Liszó község egykori gazdáiról.

A későbbi időkre vonatkozóan csak a XIX-XX. század fordulója körül, a még akkor is folyó „elkülönözési perek” aktáiban találkozunk egy iharosberényi földesúrral: BÁRÓ INKEY LAJOS névvel.

4.

A betelepítések mértékéről és a község létszámának növekedéséről először egy helyi összeírásból és az ÚRBÉRI JEGYZÉKEKBŐL kapunk tájékoztatást. A lakosság pontos létszámát azonban csak az 1784-85-ÖS ORSZÁGOS NÉPSZÁMLÁLÁS adataiból tudhatjuk meg. Íme a számszerű tények:

A faluban 1727-ben még csak 8 telkes jobbágy- és 14 szellér-háztartást írtak össze.

Amint már említettük: a zselléreknek időbe telt, amíg megtakarított bérükből annyit félretehettek, amennyi egy jobbágytelek használati jogának megvételéhez kellett.

A falu gyorsan nőtt:

40 év elteltével az 1767-ES ÚRBÉRI JEGYZÉK már 62 családfő nevét őrizte meg. Ezek – többségükben – már telkes jobbágyságok voltak, de ebben az időben még 18 házzal rendelkező és 3 ház nélküli zsellércsaládot is számon tartottak.

Egy érdekes adat: a faluban kilencen rendelkeztek nemesi címmel, azok valamennyien Szmodics nevűek voltak.

Ebben az időben még féltelkesnél nagyobb jobbágybirtok a községben nem fordult elő, ez csak 12 hold szántóföldet és pár hold rétet tett ki. Ekkora területtel csupán a jobbágyság fele rendelkezett, a másik fele csak negyedtelkes volt. De – amint már mondtuk – még voltak telek nélküli zsellérek is.

A helytörténeti kutatás ennek a szegénységnek az okát a késői betelepítésben és az előnytelen szerződésekből látja.

Ez a helyzet az évszázad végére némileg megváltozott:

Az 1799-ES ÚRBÉRI JEGYZÉKBEN már 76 telkes jobbágyról olvashatunk. Ezek között azonban egész telke (25 hold szántóföld és valamivel több, mint 14 hold rét) csak Domján Istvánnak volt. Nem lehetett könnyű ekkora gazdaságot fenntartani! A nevezett jobbágnak évente 65 napi marhás, vagy 131 napi kézi robottal kellett fizetni a földhasználatért. Ezen kívül az erdő- és legelőhasználati jogért is előírt szolgáltatásokkal tartozott. A többi munkaidőt a saját telkén tölthette. Még akkor is túl sokat kellett dolgoznia, ha feltételezzük, hogy az idénymunkák egy részét részesművelésre kiadta, vagy napszámot fogadott. Gürcölhetett, családjával együtt, látástól vakulásig!

A legmódosabb jobbágy után következők között mindössze négynek volt 15 hold körüli szántóföldje és pár hold réteje. A jobbágyság többségének csupán 5 és 10 hold közötti gazdaság jutott. Ezeknek a robotterhe 30 és 60 napi gyalogrobot között ingadozott.

A XVIII. század végének leggyakoribb liszói családnevei: 10 Szmodics, 6 Horváth, 4 Domján, 4 Smolcz, 4 Hosszú, 3 Szörcsök, 2 Zakócs, 2 Vargovics, 2 Böjti.

Az 1784-85-ÖS NÉPSZÁMLÁLÁS adatai szerint a házak száma 77, a családoké 92 volt. A falu népessége 529 főből állt.

5.

Külön kell szólnunk MÁRIA TERÉZIA CSÁSZÁR- ÉS KIRÁLYNŐ 1767-ES URBÁRIUMÁRÓL, amellyel a jobbágytér jogait meg akarta védeni a sok helyen már túrhatalmúvá vált földesúri túlkapásoktól, elsősorban az embertelen „szám nélküli robotoltatástól”. Ezen a tájon – akkor még – ilyesmi nem nagyon fordulhatott elő, különben sikertelenek lettek volna a betelepítési kísérletek!

A községben a szigorúbban vett úrbéri viszonyok éppen az Urbárium kibocsátásának évében, 1767-ben léptek életbe, miután – amint már említettük – Pallini Inkey Gáspár lett a falu hűbérura.

Ekkor a robotterhek, termény-, illetve pénzádók – hirtelen – az Urbáriumban előírt mértékre növekedtek. Ami ennél is rosszabb volt a község lakói számára: a megnövekedett terhekkel egy időben a kis jobbágytelkek mértékéhez szűkítették a korábban szinte korlátlan legeltetési, rét- és erdőhasználati jogokat.

A jobbágyság a korábbi, az urasággal közös, szabad erdőhasználat helyett kénytelenek voltak szerződéses fairtást vállalni a földesúr érdekében, mivel a jobbágytelekhez mért erdőrész nem volt elegendő az épület- és tűzifaszükséglet biztosítására. Ez – amit fentebb, Domján István jobbágy esetében már szóvá tettünk – a robotterhek mellett újabb, nagy túlmunkára kényszerítette a falu lakóit.

Ezen kívül már az erdei legeltetést és a sertések makkoltatását is szerződéshez kötötték, ami újabb és újabb terheket hozott magával.

Tehát: sokkal több rosszal járt az Urbárium, mint amennyi jó származott belőle. Most lett igazában a földesurak minden birtok és hatalom!

Nem csoda, hogy (amint már elmondtuk), az 1781-ES ÚRBÉRI SZERZŐDÉSBEN a liszói jobbágyság a túlzott robotterhekről és azok embertelen módjáról panaszkodtak!

6.

Most nézzük a XVIII. századi falunak és az akkori életnek jól dokumentált és – egykor régen, személyesen – a szájhagyományból megismert nyomait.

Egy 1773-AS ORSZÁGOS HELYSÉGTÁRI LEXIKON szerint Liszó horvát községnek számított. Ebből tudjuk meg, hogy már akkor, Mária Terézia 1772-es tanügyi rendelete (amelyik az alapfokú oktatást kötelezővé tette) előtt volt a falunak iskolája és katolikus vallású tanítója.

A gyerekek az iskolában nem használhatták – az otthon még itt-ott beszélt – horvát (és szlovén) nyelvet. Ez a tény a gyors elmagyarosodás egyik okozójának mondható.

A következőket RÉGI SZÁJHAGYOMÁNYBÓL ismerjük, amelyek a múlt század első felében még (nyomokban) itt-ott hallhatók voltak:

Eleinte – kényszerűségből – mindkét felekezet gyermekei együtt tanultak egy kis betűvetést. Aztán elkülönültek a felekezeti iskolák, ahol a hittan volt a legfontosabb tantárgy.

Mindkét vallásfelekezet, mint fiókegyház, építtetett magának egy kis fából készült, zsuppos imaházat. A katolikusok előbb a kanizsai alsó templom szerzeteseihez, majd Szentmiklóshoz tartoztak, az evangélikusok Surdhoz.

A Liszó melletti Ság-pusztá katolikus cselédei a télvíz idején járhatatlanná vált mezei utak miatt – a jobb erdei úton át – Iharosba jártak misére: erre emlékeztetett valaha a „mislénia” neve.

A helybeli zsuppos, katolikus templomocskát 1766-ban építették. A későbbi, téglából épült kápolna nem ennek, hanem a korábban (a katolikusok által, vallási türelmetlenség miatt) lerombolt kis evangélikus imaháznak a helyére épült.

(Az ilyen felekezeti gyűlölködéseknek, amint a történelemből tudjuk, a felvilágosult uralkodó, II. József 1781-es türelmi rendelete vetett véget.)

A katolikus kápolna előtt – egyházi feljegyzések szerint – egy harangláb állt. A harangszónak időjelző szerepe is lehetett, leginkább a mezőn dolgozók számára.

Jóval később, az előbb említett kápolnának a lebontása után, arra a helyre emelték a ma is álló, katolikus templomot a XIX. században. A közelben álló régi, zsuppos templomocskát – a SZÁJHAGYOMÁNY szerint – hosszú ideig iskolának használták.

Ezeknek a szóbeszédeknek az igazát egy 1785-ös (Somogy megye helységeiről készült) ún. „KATONAI FELVÉTEL” igazolja, amely a kápolnát „szilárd anyagúnak” írja le. Ez a dokumentum még megemlíti egy, a falu határában található vízimalmot (erről nevezték el később az ún. „malomrétet”), emellett száraz rétekről és igen rossz utakról tudósít.

A leírtakat erősíti még egy régi lexikonból vett idézet is:

Vályi András 1797-ben kiadott MAGYAR ORSZÁGNAK LEÍRÁSA című művében a II. kötet 530. lapján a következőket olvashatjuk a XVIII. század végének Liszójáról, az akkori helyesírás szerint:

„Magyar, és horvát falu Somogy Várm. földes Ura Inkey Uraság, lakosai katolikusok, és evangélikusok, fekszik Sz. Miklóshoz 1, Patróhoz 1/2, Kanizsához pedig 1 1/2 órányira, határja két nyomásbéli, hegyes, völgyes, sárga agyagos, földgye rozstot terem, erdeje, szőleje, malma van, piatza Muraközben.”

A XVIII. század végén Liszóban – a feljegyzésekben említett – több mint 70 ház zsuppos, füstös konyhás, vályogfalú épület volt. Ezért is árenda járt a falu hűbérurának.

A község betelepülésének irányát a SZÁJHAGYOMÁNY szerint a víz közelsége határozta meg.

Eleinte csak a mélyebben fekvő részekben építkeztek, ahol könnyen elérték a vízréteget. A dombon a templom, az iskola és a temető volt. Fentebb csak pár házat lehetett látni.

Ahogy a gazdaságok fejlődtek, a mélyebb kutak ásásával egy időben benépesült a dombtető is, de a szegényebbek még akkor is messziről, a domb mélyebben fekvő oldalán levő, kevésbé mély kutakból cipelték fel a vizet maguknak és háziállataiknak.

*

Liszó faluszerkezete – még ma is – a XVIII. századi szalagtelkes formát őrzi. Ez az Inkeyek idejében alakult ki. Az ilyen belső jobbágytelkek könnyebben számba vehetők és ellenőrizhetők voltak.

Íme a régi földesurak és gazdatisztjeik letörölhetetlen keze nyoma a mai, modern település képén!...

7.

Liszó a XIX. század elején még nemzetiségi községnek számított. Az 1804-1809-ES BIRODALMI POSTA LEXIKONBAN Lisza néven szerepel, horvát településként.

A falu Rémy Károly 1786-1814-ES MEGYELEÍRÁSÁBAN még horvátok lakta Inkey-birtokként említődik, ahol „a kevés magyar jobbágy szintén katolikus”.

Itt kell megjegyeznünk, hogy az akkori ember identitását nem az anyanyelv, hanem a vallási hovatartozás határozta meg. A vend szlovének között szép számmal fordultak elő protestáns vallásúak, ezzel szemben a horvátok többnyire katolikus vallásúak voltak.

Ezután elkezdődött az erőteljes elmagyarosodás. Ezért a község a XIX. század 40-es éveitől már elmaradt a nemzetiségi faluk listájáról. A délszláv származásúak anyanyelvüket és nemzetiségi gyökereiket megtagadták és meglepően gyorsan elfeledték, teljes mértékben asszimilálódtak.

*

Az egykori SZÁJHAGYOMÁNY szerint a horvát hagyományokat követő gazdálkodást a rozs- és a kisebb mértékű búzatermelés mellett egyre inkább a kukoricatermelés jellemezte.

Az udvarokban fonott kukorica kas állt. A kukorica az egyik legfontosabb horvát élelmiszer volt. Ízletes gánica, prósza, meg kukoricakenyér készült belőle. Ez a hagyomány sokáig megmaradt a helyi, népi táplálkozásban.

A burgonya termelése a XVIII. század vége felé vált általánossá.

A szántóföldi termelés később – főleg a módosabb gazdáknál – magyar példát követve a kenyérgabonák felé tolódott el.

A szőlő- és bortermelés az elmagyarosodott faluban is megtartotta a horvát telepeseikkel kezdődő nagy jelentőségét.

A szántóföldi termelés meg a szarvasmarha- és lótarás mellett a lakosság megélhetésének másik fontos forrása a makkoltató sertésenyésztés volt.

Ősszel kihajtották a disznókat az akkor még nagy kiterjedésű tölgyfaerdőkbe, és ott hagyták, amíg el nem fogyott a makk, vagy a tél meg nem akadályozta a sertések további szabadban tartását.

Megergte a jobbágyoknak ez a rideg sertéstartás, annak ellenére, hogy a földesurak egyre több makkbért követeltek. A hús így nem hiányzott a jobbágycsaládok asztaláról. Emellett folyt ezen a vadban gazdag, erdős vidéken a titokban tartott rabszikkodás.

*

Most említsük meg a kor ruhaviseletét a „régiekre” kései emlékeire támaszkodva.

A horvát nemzetiségű férfiak öltözködésére jellemző, szűkebb szárú vászongatyát hamar felcserélték a magyarosabb, 8-10 széles, alul rojtozott, magyáros formával, amelyhez pálhás, vállfoltos vászoning társult.

A női viseletben a hosszú, fehér, hímesen szőtt, derékpántos horvát szoknyát felváltotta a környező magyar falvak öltözködési formáit utánzó, ráncba szedett, sokszoknyás, „karikós” viselet. Ehhez társult a rékli és a magyáros főkötő. A horvát nők csipkefodros ujjú, fehér vászoningé és a fejen hordott zsnóra és puculica eltűnt.

A SZÁJHAGYOMÁNY sokáig megőrzött egy jóval későbbi érdekes, anekdotába illő esetet:

A XX. század első évtizedében történt, hogy a lizsói bíró a járási bíróközpályán széles parasztyagában jelent meg, akkor már nagy feltűnést keltve!

Ennyire magyáros lett Liszó népe!

8.

Most – egy kis kitérőt vállalva és a kronológiai rendet is megbontva – szólnunk kell a falu lakosságának az egész XIX. századon átívelő gazdasági és demográfiai helyzetéről.

A század elején a jobbágytelkek nagysága – nyilvánvalóan – az örökösök közötti birtokmegosztás miatt csökkenést mutat.

Egy keltezés nélküli TELEKNYILVÁNTARTÁS szerint: a 80 jobbágygazda közül csak négynek volt 15-20 hold körüli szántóföldje és 4-5-7 kat. hold rétje. Húsz holdon felüli szántófölddel már senki sem rendelkezett.

Ami a demográfiai adatokat illeti, itt kell megemlítenünk a lakosságot megtizedelő KÉT NAGY KOLERAJÁRVÁNYT.

A NÉPSZÁMLÁLÁSOK és az ÚRBÉRI JEGYZÉKEK adatai szerint sokan lettek a kolera áldozatai, egész családok kihalása azonban csak kevés háznál következett be.

Az 1831-es kolerajárvány után 20 év múlva a község lakóinak száma ismét emelkedni kezdett, és elérte a 619 főt.

Újabb népszámláláskor, 1869-ben már 763 lakost írtak össze.

1872-1874-ben ismét volt egy nagyon mondott kolerajárvány, ezért 11 év alatt, 1869-1880 között mindössze 21 fővel gyarapodott a lakosság létszáma.

Aztán egy viszonylag gyors népesedési szakasz következett:

Az 1900-BAN történt NÉPSZÁMLÁLÁS adatai szerint a község lakosságának létszáma elérte a 961 főt.

9.

A fenti kitekintés után térjünk vissza a történelmi időrendhez.

Elérkezett a nagy sorsfordulat ideje, az 1848-49-es szabadságharc.

Az 1848-as év szeptemberében Jellasics serege a faluhoz közel eső országúton vonult el. A község népe ekkor még valódi közösségben élt! A HELYI SZÁJHAGYOMÁNY szerint öröket állítottak, és a népet a sűrű, szurdokokkal teli zapolcai erdőbe menekítették. Ám a horvát hadsereg Liszóba be sem nézett, viszont a szomszédos, országút menti falvakat, Szentmiklóst és Surdot felégették. – Itt a rend hamarosan helyreállt.

Liszói népfelkelőkről levéltári feljegyzést nem találtunk, a SZÁJHAGYOMÁNY azonban tudott a délvidéki harcokban résztvevő falubeliokről és az őket vezető községi bíróról, valamint arról, hogy a csatákban többen elesetek.

Történelmi tény, hogy Kossuth Lajos 1849-ben kiadott rendelete után az addig védett úrbéri és majorsági földeket forgalomba lehetett hozni, így – az 1844-es IV. törvény értelmében – a birtokképeség általánossá lett, vagyis a földbirtokot is adni-venni lehetett.

Ezt erősítette meg az 1853-as császári, ÚRBÉRI PÁTENS. Ezzel megszűnt a feudalizmus és a jobbágyág intézménye.

Ezután az úrbéri földek, birtokválság révén, a volt jobbágyok tulajdonába kerültek, akik így „polgári földtulajdonossá” váltak, majd elkezdődtek a hosszantartó „ELKÜLÖNÖZÉSI PEREK”.

(Amint már említettük: a falu gazdálkodói még a XIX-XX. század fordulóján is pereskedtek az akkori földesúrral, báró Inkey Lajossal, a már régóta felszabadult jobbágytelkekhez járó rét- legelő- és erdőterületekért!)

Egy TELEKLISTA szerint a felszabadult lizsói jobbágytelkek 688 hold szántóföldet és 238 hold rétet tettek ki.

1859-ben egy BÍRÓSÁGI DÖNTÉS jobbágytelkekként 6 hold legelőt és 2 hold erdőrészt rendelt a volt jobbágyok részére.

Később, az egykori SZERZŐDÉSEK tanúsága szerint, újabb erdő- és legelőterület lett a falu népéé. Ehhez szereztek bér munkával, vásárlással újabb birtokokat. Így a falu határa egyre nagyobb és eltartóképesebb lett.

A község lakossága, az elmondottakon felül, más bér munkát is vállalt. Ennek az emlékét őrzik egyes dűlőnevek.

Volt egy Fischer Mór nevű bérlő (vállalkozó). Az ő nevét viseli az ún. Fischer-mező (valaha csak úgy hívták, hogy „Fischere”). Pénzes dűlő: ahol a bérlő pénzért vágatta ki az erdőt, hogy szántóföldi használatra alkalmassá tegye.

Kasok nevű dűlő: ahol bér munkával kukoricát termeltetett Fischer úr, és kasokban tároltatta a terményt. Ezek újabb dűlőnevek voltak.

Ezzel szemben a korábbi dűlőnevek egy része megőrizte a régebbi, nyomásos gazdálkodás idején egy tagban maradó, volt jobbágytelkek nevét. Ezek közül megemlíthetjük a Böjti-gödröt, Bukovics-gödröt, Domján-gödröt.

A dűlőneveknél tartva, ismét az egykori SZÁJHAGYOMÁNYRA hivatkozunk:

A XVIII. század erdeiben itt-ott voltak még nagyobb testű, dúvadnak tekintett ragadozó állatok. Erre emlékeztet a Medvés- és a Farkas-gödör.

A szántóföldi művelésbe vont, egykori erdős, bokros területek a Nagyirtás és a Hosszúmogyoros dűlőnevekben köszönnek vissza.

10.

Ahogy telt-múlt az idő, a XIX. században nagyot fejlődött a mezőgazdaság.

A régi tagosításos, ún. nyomásos, vagyis ugaroltató gazdálkodást végleg felváltotta a trágyázással történő talajerő-pótlás.

A termény betakarítását megkönnyítette a kaszás aratás, amely mindenütt felváltotta a régi, sarlós munkamódszert. Azonban igen jellemző az itteni, lassú fejlődésre, hogy – egy feljegyzés szerint – még 1900-ban is előfordult sarlós rozsaratás ezen a vidéken.

Később már a kalákában végzett kézi cséplést, előbb az urasági birtokon, majd lassan a kisgazdák birtokain is, felváltotta a cséplőgép.

Ebben az időben érett belterjessé a szarvasmarha tenyésztés. A rideg tartású szürke marhát végleg kiszorította a sokkal nagyobb tejhozamú magyartarka és a svájci fajta. Ezzel a háztartások szükségletén felül a tejpiacon értékesítés is lehetővé vált. Így a XX. század elején létrejöhettek a tejsarnok és a tejszövetkezet.

A módosabb gazdák a nagyobb testsúlyú, teherbíróbb muraközi lovakkal eredményesebb munkát végeztek. A kisebb birtokon azonban a tejlő teheneket fogták igába, vagy az igénytelenebb ökörfogattal dolgoztak.

Az uraságtól megvásárolt liszói szőlőhegy a XIX. század második felében a SZÁJHAGYOMÁNY szerint virágzó bortermő vidék volt. Példás rendben tartották.

Az egész területet élősvédeny-kerítés vette körül. A közlekedés a hegykapukon át történt. Ezeket a hegypásztor reggel kinyitotta, este bezárta.

Jól működött a hegybíró-rendszer. A bort „Krisztus vérenek” hívták a vallásos emberek, a miseborra gondolva. A szőlőmunkák már-már szakrális jelleget öltöttek. Akit a szőlőhegyen káromkodáson értek, azt példásan megbüntették, kalodába zárták.

De a XIX. század végén bekövetkezett a nagy tragédia: a falu büszkeségét, a szőlőhegyet, tönkretette a filoxéra.

A korábbi, példás hegyközségi rend felborult.

Az új szőlőtelepítések csak mintegy másfél évtized múlva indultak meg. Ebben sem volt köszönet! A SZÁJHAGYOMÁNY ugyan nem őrizte meg a régi szőlőfajták nevét, de azt hangsúlyozta, hogy a korábbi állomány nemes oltványokból állt. Az új telepítések a gyorsabb fejlődésű, igénytelenebb, direkt termő fajtákból tevődtek össze (noha, elvira, otelló, delavári).

A régi, szinte kultikus termelésnek csak az árnyéka maradt meg.

11.

Amint már mondtuk, de itt is ismételnünk kell: a régi időkben a vallásnak és a vallási ünnepeknek meghatározó szerepe volt a falvak életében.

Az egykori, falusi közélet a felekezetek templomai körül kapott teret. Mindenki részt vett a vásár- és ünnepnap i istentiszteleteken.

A templomok körül volt – a szertartások előtt és után – a lakosság rendszeres találkozására a megfelelő alkalom, ahol megbeszélhették a családok, a falu meg a nagyvilág dolgait. Ott gyakrabban vehették szemügyre jövődöbéli párjukat a házasodni akaró fiatalok, mint a bizonyos évszakokhoz kötött kaláka-munkákban, vagy a ritkább lakodalmak, bálók és egyéb összejövetelek alkalmával.

A vallásfelekezetek – egymással vetélkedve – igyekeztek minél szebb templomot és körülötte a hívők találkozására alkalmas, fákkal, padokkal ellátott templomudvart létrehozni.

Korábban az evangélikus vallásúak közt több volt a (viszonylag) módosabb gazda. Ezért először ők építettek – minden áldozatot vállalva – egy szép templomot 1867-ben.

A katolikusok ezt kihívásnak vették, és 10 év múlva egy még nagyobb és látványosabb templom felépítésével válaszoltak. Azonban a hívek erősen túlköltekeztek. A szegényebbje anyagilag tönkrement; egy részük emiatt el is vándorolt a faluból.

Tehát – másképpen és más körülmények között – megismétlődött a vallás-centrikus idők templomvetélkedése.

A vallásos hit csak jóval később, a XX. század ötvenes éveitől kezdve vált részleges jelentőségűvé, magánüggé – a szekularizáció hatására.

12.

A XIX. század helyi történetéből nem hagyhatjuk ki a század második felében, a község kocsmájában fel-feltűnő, ott mulatozó betyárokat.

Itt Patkó Jancsi és bandája járt az 1850-es években, 1862-ig.

A SZÁJHAGYOMÁNY szerint a község népe kedvelte a betyárokat, a szabadság hőseinek látta őket. Ezek a betyárok a faluban barátságra és támogatásra lettek. Biztosak lehetnek abban, hogy itt nem találnak árulóra. Nem is tettek semmi rosszat! A szomszédos Surd faluban viszont raboltak, gyilkoltak. Az ott lakó uradalmi gazdatisztet és fiát megölték.

A betyárok világában, Rózsa Sándor mellett, a környéken a legnagyobb név Patkó Jancsié volt, aki – amint már mondtuk – gyakran megfordult Liszó községben is 1862-ig. Ebben az évben, két hónap eltéréssel – a szintén híres fivérével – Patkó Pistával együtt elestek a pandúrokkal vívott összetűzésekben.

Patkó Pista nem járt a mi vidékünkön. Ő Somogy megye északi részén betyárkodott, át-át csapva Tolna megyébe.

Tehát a romantikus betyártörténetekben is helyet kaphatna Liszó község neve.

13.

Elérkezett a XX. század.

A világban végbemenő változások – ha áttételesen is – hatottak a falu életére.

A kisgazdaságok alkalmazkodása az új körülményekhez az egymás közötti verseny fokozódásával járt. Több gazda elszegényedett, mások meg – az ő birtokrészeik megvásárolásával – gyarapodtak. De 30 katasztrális holdnál nagyobb földbirtokkal még az egymással versengő Novák (Fita) és Szmodics (Gyurica) gazdák sem rendelkeztek.

A gabonának az első világháború előtt jó piaca volt. Ezenkívül az állattartásból származott számottevő jövedelem a vásároló gazdáknál. A pénzt vagyonuk növelésére és portáik csinosítására fordíthatták.

A XIX. század utolsó évtizedétől kezdődően egyre több téglás, zsindehyes, az utcára néző két ablakkal és végoromfállal ellátott ház magasodott ki a zsuppos, füstös konyhás házikók közül. A fatalpú, boronafalú istállókat és pajtákát is kezdték felváltani a szilárdabb téglalapületek.

Ekkoriban – 1910 körül – volt Liszó község a legnépesebb. A házak száma 174, a lakosoké 948 volt. (Ebből 710 katolikus, 255 evangélikus vallású volt.)

Az új gazdasági helyzetben a pénzgazdálkodás jelentősége megnőtt: 1910-ben megalakult a helyi Hitelszövetkezet.

Az első világháború éveitől és a közvetlenül utána következő időben ez a fejlődés megtorpant.

A háború idején a férfiak frontszolgálatára miatt a termelés a vegetálás szintjére csökkent.

Sokan, 39-en meghaltak az I. világháború ütközeteiben.

Lényeges javulás csak a '20-as években következett be:

1920-ban jelentős földreform révén 258 kat. holddal gyarapodott a falu gazdálkodóinak birtokterülete.

A pénzforgalom növekedésével a jobb vásárlási és értékesítési szolgáltatás is fontossá vált, ezért 1921-ben megalakult a HANGYA szövetkezet.

A gazdaság stabil állapotát mutatják az 1930-AS TELEKKÖNYVI és NÉPESSÉGI STATISZTIKA adatai:

A 827 lakosú község 4482 kat. hold területen gazdálkodhatott. Ebből a szántóföld 1616 kat. hold, az erdő még nagyobb: 1706 kat. hold volt, ezen kívül a közbirtokosság még 475 kat. hold területtel rendelkezett.

A jó gazdálkodás elősegítette a falu közéletének és kulturális életének a fejlődését is. A két felekezeti iskolán kívül működött a községi tűzoltó-, ifjúsági- és sportegyesület.

Erre az időre esik a ruházatkódás korszerűbbé válása is. A gyári textilárak végleg kiszorították a kender- és lenruhákat.

Ezzel egy időben a bútorok és használati eszközök is lassan kicserélődtek, korszerűbbek lettek.

14.

A harmincas években már országszerte érződött a gazdasági válság és a piacvesztések hatása. Sokan elszegényedtek, és a törpebirtokosok között már addig is gyakori summások és részes aratók számát növelték. Még a módosabb gazdák sem tudták vagyonukat gyarapítani.

Az 1934-ES MAGYAR STATISZTIKAI KÖZLÖNY adatai szerint a községben az 1-10 kat. holdas törpebirtokok száma elérte a 137-et; 10 kat. holdnál nagyobb birtokkal mindössze 28 család rendelkezett.

Érdekes statisztikai adat, hogy – az elszegényedés ellenére – az életkor ekkoriban lényegesen megnövekedett. Az 1930-as évek első felében nagyjából ugyanannyi időskorú (60 év feletti) lakos élt a faluban, mint középkorú (40-60 éves).

Az 1941-ES STATISZTIKAI ADATOK szerint a falu lakóinak létszáma 819 fő volt.

15.

A II. világháború éveiben, 1941-45 között egyre növekedtek az adóterhek, majd a rekvirálások keserítették el a jobb módú gazdákat. Ezen kívül a gyorsuló pénzromlás és a bizonytalan áruellátás is egyre nehezebbé tette az életet.

Ezután a férfiak hadba vonulása, majd 1945-ben a levente korúak Németországba hurcolása okozott megrázkódtatást a legtöbb családnak.

1944-ben és 1945-ben kb. március közepéig egy német-magyar hadtápalakulat tartózkodott Liszóban, kisebb-nagyobb szabadtéri lőszerraktárakat létesítve. Ezért a községet légitámadások érték: napokig géppuskázták, és egy lőszerrakomány közelében láncos bombát, máshol meg légi aknákat dobáltak rá a szovjet repülőgépek.

Egyre közelebről lehetett hallani a somogyi térségből, Kutas felől közeledő front dübörgését.

A hadtáp alakulat kivonulása után magyar katonai egységek töredékei szállták meg a falut.

Április elején, húsvét napján vonult be Liszó községbe a bolgár hadsereg alakulataival együtt a balkáni népfelkelők félkatonai jellegű, bocskoros, fegyelmezetlen tömege.

A magyar honvédek – civilbe öltözve is – fogságba estek, a község katonakorú férfilakosságával együtt. Parancsnokuk, egy főhadnagy, hogy ezt a megaláztatást elkerülje, föbe lőtte magát. Jeltelen sírja – valahol – a régi liszói temető szélén van.

Aztán megkezdődött a szabad rablás és a primitív rombolás. Több nőt megerőszakoltak. Az asszonyokat védeni akaró (idősebb) férfiak közül kettőt megöltek, hármat megsebesítettek.

Pár nap múlva a megszálló csapatok elvonultak. Átmeneti zűrzavar után a lakosság megszervezte a polgárőrséget, és – az egész falu segítségével – meg tudták akadályozni a további fosztogatásokat.

1945 tavaszán a legtöbb gazda istállója, disznó- és baromfiólja meg kocsiszínje üresen állt. Akik nem rejtették föld alá ruháikat, lábbelijüket és egyéb értékeiket meg a tartós élelmiszereket, azok igen nehéz helyzetbe kerültek.

Mindent újra kellett kezdeni.

Végül a komor adatok: a falu 14 katona hősi halálával és 3 civil lakójának életével áldozott a II. világháborúnak.

16.

1945-ben a földreform sok vagyontalant és törpebirtokost földhöz juttatott. Az eredményes gazdálkodáshoz azonban hiányoztak a megfelelő eszközök.

Egy időre ugyan visszatért a tehenes és az egylovas fogat, valamint a faeke, de mindenki reménykedve és nem lankadó munkakedvvel dolgozott. A kisgazdaságok és a falu közösségi szervezetei – minden nehézség ellenére – működni kezdtek.

1947-ben a községet Zala megyéhez csatolták. Nemsokára megindult a további fejlődéshez elengedhetetlen, köves bekötőút építése a Nagykanizsa és Gyékényes közötti országúthoz.

Az 1949-ES NÉPSZÁMLÁLÁS adatai szerint a falu lakóinak száma 838 fő volt.

Az akkori életszínvonalról az egykori LAKÁSSTATISZTIKA adatai árulkodnak:

A 197 lakásból kétszobás csak 85 volt. A szegényes, szoba-konyhás házikókból ezzel szemben 93-at írtak össze. De volt még 2 konyhalakás is.

1949-ben a kezdeti, viszonylagos demokrácia évei után a diktatórikus rendszer jogtiprásainak ideje következett:

A jól gazdálkodó kisgazdákat kulákoknak nyilvánították, üldözték, sanyargatták – később kitelepítették, így maradék értékeik is elvesztek.

Az 1953-as év megmutatta, milyen tévútra vezették az országot a hatalombitorlók. A tönkretett mezőgazdaság nem tudta ellátni a lakosságot. Kenyérből és egyéb élelmiszerből még annyi sem jutott a kiszolgáltatott népnek, mint a háborús időkben.

Nagy Imre 1953-as miniszterelnöksége után egy kissé józanabb idők jöttek, ám ezeket is beárnyékolta az erőszakos tsz-szervezések.

A faluban 1951-ben I. típusú, 1955-ben III. típusú termelőszövetkezet alakult.

17.

Az 1956-os magyar forradalom kihívására Liszó népe is viharos gyorsasággal reagált.

1956. október 25-én tüntetés kavarta fel a falu megszkott csendjét.

Október 30-án megalakult a NEMZETI BIZOTTSÁG. Elnöke Szmodics József, titkára Mike János lett. A bizottságnak 16 tagja volt, és képviseltette magát a Nagykanizsai Járási Nemzeti Bizottságban.

Határozat született a helyi tsz felosztatásáról és a magángazdálkodás visszaállításáról, a tulajdon védelméről.

A bizottság tagjainak eltökéltségére és erkölcsi szilárdságára vall, hogy elnöke, Szmodics József, csak 1957 februárjában volt hajlandó – a nyomasztó politikai körülmények kényszere miatt – lemondani választott tisztségéről.

18.

1956 után újraindult volna a magángazdálkodás, de nem sokáig engedték.

Most már nem csupán az erőszakos tsz-szervezés, hanem a gazdasági kényszer is a közös gazdaság felé sodorta a falu lakóinak többségét.

1959-ben megalakult a Proletár Tsz, majd 1960-ban a Zrínyi Tsz. 1963-ban a két termelészövetkezet egyesült. A családok 95 %-a tsz-tag lett.

A falu népessége gyors ütemben fogyni kezdett. Sokan a városba – elsősorban a közeli Nagykanizsára – költöztek, és ipari, kereskedelmi munkakörben helyezkedtek el.

A községben az 1960-AS NÉPSZÁMLÁLÁSKOR még 720-an laktak. Ez a szám 1980-ra 535-re, 1984-re 483 főre csökkent.

A rendszer erőszakos körzetesítéseinek következményeként 1969-ben a községi tanácsot Miklósfához, majd 1982-ben Surdhoz csatolták.

1975-ben a helyi termelészövetkezetet a környék három falujának tsz-ével együtt a miklósfai Egyesült Tsz-be olvasztották.

A közigazgatási és termelészövetkezeti összevonásokkal megszűntek az életképes önszerveződések. A községet, mint szerepkör nélküli települést a perifériára szorították, és csak kismértékű fejlesztések valósultak meg. Közben az elődök által létrehozott közvagyon is elveszett.

A falu lakossága az elmondott, negatív hatású történések ellenére – igaz, hogy rendkívül nagy túlmunkát vállalva a közös és a háztáji gazdaságban egyszerre – anyagilag gyarapodott: építkeztek, portáikat szétépítették, modern közlekedési, elektronikai és háztartási eszközöket vásároltak; leginkább abból a jövedelemből, amit termékeik piaci értékesítésével szereztek. A háztáji gazdaságban a legnagyobb hasznot a karácsonyfák, valamint a málnás és boglyós gyümölcsök termelése és értékesítése hozta, mellette kisebb mértékben a szarvasmarha-, nagyobb mértékben a sertésnevelés volt még számottevő jövedelemforrás.

Az 1970-es, '80-as évektől kezdődően egymás után épültek a több ablakos, sátozott, vagy éppen tágas, oszlopos verandájú, manzárdtetős házak.

19.

A változások éve 1991, amikor a község önállósult.

Először körjegyzőség, majd 1992-ben önálló jegyzőség alakult. A falu élére – mint mindenhol – demokratikusan megválasztott önkormányzat került.

A lakosság közmunkával támogatta a falu átalakító, korszerűsítő törekvéseit. Pár év alatt a szőlőhegyre köves utat és villanyt vezettek be. A községben mindenütt járható utak létesültek, rendezetté vált a temető, kiépült a sportpálya. Kiemelkedő közösségi alkotás az 1995-ben megnyílt FALUHÁZ. Ez állami támogatás mellett eredményes közmunkával épült fel.

20.

Egy 1996-ban készült HELYI STATISZTIKA szerint a falu lakosságának akkori létszáma 486, az óvodás gyermekek száma 24, az általános iskolásoké 51 volt. Az aktív korosztályba 176-an, a nyugdíjasok közé 137-en tartoztak. 158 családi házban 151 család élt.

A szabad verseny (ellentmondásokkal teli) rendszere a következő számokban mutatta meg – már akkor – igazi arculatát:

A magánvállalkozók száma 17, a közalkalmazottaké 9 volt – ezzel szemben már 28 munkanélkülit és 10 jövedelempló támogatásból élő számoltak össze.

A foglalkozások – egyre inkább – az ipari, kereskedelmi és szellemi munkakörök felé tolódtak el, de akkor még elég sokan dolgoztak a tsz-ben és a magángazdaságokban is.

A családok mellékjövedelmének forrása – továbbra is – a karácsonyfa-, a málnás- és boglyógyümölcs-termelés volt. Az állattartás jelentősége egyre inkább csökkent.

Az ezredvéggel lezártuk a falu krónikáját. A szerző 1997-ig élt a faluban. A befejező fél évszázad szemtanújaként sokat merített az általa látott és hallott történésekből. Ezenkívül fontosnak tartja, hogy ahhoz a nemzedékhez tartozik, amelyik még megismerhette a kihalt szájhagyomány utolsó közléseit. Ezt szeretné továbbadni.

Végül a szájhagyomány egykori megőrzői közül megemlítenénk pár nevet: Boncz János, id. Böjti István, id. Szmodics Miklós, és mások. A krónikás köszönettel tartozik nekik.

A XIV. SZÁZADTÓL A XX. SZÁZAD VÉGÉIG
 HAZAI OKMÁNYTÁR
 RÉGI BIRTOK-ELADÁSI SZERZŐDÉSEK
 ANJOU OKMÁNYTÁR
 BIRTOKPEREK A XIV. SZÁZADBÓL
 CSÁNKI DEZSŐ: TÖRTÉNELMI FÖLDRAJZ
 CSÁNKI DEZSŐ: MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI
 BOTSZENTGYÖRGYVÁR TÖRTÉNETE
 TÖRÖK KINCSTÁRI ADÓLAJSTROM
 MARY WORTLEY MONTAGU LEVELEI
 KANIZSA-VÁR TÖRTÉNETE
 JÁNI JÁNOS: A SOMOGY-ZALAI EVANGÉLIKUS EGYHÁZMEGYE...
 ANTON TERSTENJAK: SZLOVÉNEK SOMOGY MEGYÉBEN
 SOÓS PÉTER: HONUNK A HAZÁBAN IV. KÖTET
 KÁROLYI ATTILA: INKEY BREVIÁRIUM
 SZITA LÁSZLÓ: SOMOGY MEGYE NEMZETISÉGI TELEPÜLÉSTÖRTÉNETE
 ÚRBÉRI SZERZŐDÉSEK ÉS JEGYZÉKEK
 AZ INKEYEK VÉGRENDELETEI
 BÁTORFI LAJOS ÉS HALIS ISTVÁN ÍRÁSAI ZALA MEGYE MÚLTJÁRÓL
 FÉNYES ELEK: MAGYARORSZÁG GEOGRAPHIAI SZÓTÁRA
 ORSZÁGOS HELYSÉGTÁRI LEXIKON 1772.
 NÉPSZÁMLÁLÁSI ADATOK A XVIII. SZÁZADTÓL AZ EZREDVÉGIIG
 KATONAI FELVÉTEL SOMOGY MEGYE HELYSÉGEIRŐL 1785.
 VÁLYI ANDRÁS: MAGYAR ORSZÁGNAK LEÍRÁSA 1797.
 BIRODALMI POSTALEXIKON 1804-1809.
 RÉMY KÁROLY: MEGYELEÍRÁS 1756-1814.
 BIRTOKPEREK IRATAI A XIX. ÉS XX. SZÁZADBÓL
 KÖNYVEK A XIX. SZÁZAD BETYÁRJAIRÓL
 KÉZIKÖNYVEK SOMOGY ÉS ZALA TÖRTÉNETÉRŐL
 TELEKKÖNYVEK- ÉS NYILVÁNTARTÁSOK
 MAGYAR TÖRTÉNELMI KÉZIKÖNYVEK

A MÚLT KÖDÉBŐL
 (LISZÓI MONDÁK)

I

AZ ELSÜLLYEDT HARANG

A kis, Kanizsa-környéki falu nemesei – még a törökdúlás előtti időkben – egy messze néző dombra szép, hófehérre meszelt kápolnát és klostrot építettek, hogy ott a helység papjai, a hívőkkel együtt, méltó módon dicsérhessék az Egek Urát.

A kápolna előtt díszesre faragott harangláb állt, olyan nagy, zengő ércharanggal, hogy azt még a környék falvai is meghallhatták, amikor imára szólított, a halottakat siratta el, vagy éppen valamilyen veszély ellen kongott-bongott.

A török sereg közeledtére – 1560 körül – a község nemesei és jobbágyai, papjaik vezetésével, elmenekültek Kanizsa mocsárvárába és más zalai erősségekbe.

A hódítókkal együtt érkező balkáni hordák a templomot feldúlták és lerombolták. A haranglábát is ledöntötték, harangját meg el akarták vontatni, hogy a sereget ellátó mesteremberek ágyút önthessenek belőle. De – valami csoda folytán – még hat lóval sem tudták kimozdítani a helyéből.

Előállt egy tiszt – valami aga –, kieszelte, hogy fogjanak rá tizenkét lovat, süssenek el harminchárom ágyút és egyszerre több száz öblös hangú janicsár kiáltson, de olyan nagyot, hogy a távolban kéklő hegyek is beleremegjenek, akkor talán megadja magát a nagy, furcsa harang.

...Hát annyit el is értek a nagy erőlködéssel, hogy a lovak megvadultak és elrohantak a kongó-bongó ércharanggal, majd szanaszét futkostak erdőben-mezőben. De a harang eltűnt. – Elnyelte a föld...

Két évszázadnak kellett eltelnie, míg a régi nevén újra létesült a hajdani településnél nagyobb, népesebb, Liszó nevű falu.

A csodás harangról már senki sem beszélt.

Ám 1788-ban egyszer – éjjel – tűzvész tört ki a felső faluvégen. A dühöngő északi szél messzire röpítette a gyorsan égő zsúpdarabokat. Veszélybe került a község összes szalmatető házikója, mivel a munkában eltörődött emberek mélyen aludtak.

...Akkor hatalmas, messze döngő hangon megszólalt az elsüllyedt harang, és az alvókat fellármázta!...

Később – többször is – hallották figyelmeztető, óvó szavát, ha tűz, jégverés, netán ellenséges had közeledése fenyegette a kis települést. Lelki békét és bizalmat teremtett a földalatti harang őrködése.

A mai, örült rohanásban, önző zsvájban és szüntelen gépmorajban már – sajnos – süketek vagyunk a múlt hangjaira. Egymást taposva, kapzsin, elvakultan rohanunk a pillanat haszna és tünékeny, talmi örömei után.

Nem csoda hát, hogy az elsüllyedt harang hallgat, mint a föld!...

2

A CSODANYÚL

A XX. századból – akkor még – alig telt el egy-két esztendő. A falu tisztességes szegénységben élő, de mozgékony és ravasz férfi lakói közül – elég sokan – fegyveres orvvadászattal, vagy veremásás és hurokvetés révén szerezték meg a fazékba valót.

Ezek közé tartozott egy Sós nevű ember és a komája is.

Egyszer – karácsony estéjén – megint vadhúsrá fájta a foguk. Kimentek hát a megszokott leshelyre, oda, ahol az erdőből a mezőre vezetett ki a vadcsapás.

Jött is egy jókora tapsifüles.

Sós kapta a mordályt, célzott, és... ijedtében majdnem hanyatt esett. A nyúl két lábra állt, keresztet vetett, majd szigorú képpel ránézett és megfenyegette.

– Mit csinálsz? Puffantsd le gyorsan! – kiáltotta a mérges cimborá.

Sós nyöszörögve mutatott a félelmetes nyúlra: – Nem látod, milyen nyúl ez?!... Szent Isten!... Hiszen Karácsony szentestéje van, mi meg gyilkolni akartunk...

Erre már a másik rabsic hátán is futkosni kezdett a hideg.

De a rosszabbja még csak ezután következett. A mező hirtelen megtelt sírva-ríva sereglő nyúl néppel. Zajongtak-jajongtak, áradtak mindenfelől.

A két vacogó férfiú elkezdett futni hazafelé. A nyulak utánuk. A sarkukat harapdálták éktelen sírással.

A halálra ijedt vadászok a puska tusával taszigálták vissza az egyre agresszívebb és félelmetesebb nyúl falkát.

– Csak érjünk már... haza... Még rá se nézek... többé... a puskára! – lihegte a koma, aki gyerekkora óta imádta a lőporszagot.

Otthon aztán egy nyolcvannyolc éves öreganyó mindent pontosan megmagyarázott:

– Szerencsések, hogy nem lőttetek arra a nyúlra! Nem nyúl volt az, hanem egy őrangyal. A többi meg a társa.

És megilletődött arccal keresztet vetett.

A férfiakat még szorongatta a döbbenetes élmény. Az asszony nép csöndesen imádkozni kezdett.

Az égbolt hirtelen elborult. A haragosan süvítő északi szél hóviharba kavart eget-földet, tépte-szaggatta a kicsi falu borzas zsúptetőit...

3

A VIRÁGZÓ ARANYPÉNZ

A török sereg közeledtének hírére a község papjai, nemesei és jobbágjai kétségbeesett gyorsasággal ásták el értékeiket, majd összepakoltak egy kis cókómókot, és sebes iramban menekültek az erdőbe vagy a közeli mocsár- és földvárak felé.

A nagy kapkodásban egy-két pénzdarabot itt-ott elpottyantottak.

Évszázadok múlva volt, aki talált pár öreg fém pénzt a felforgatott földben. El is nevezték azt a helyet Pénzesnek. De a dombtetőn heverő klastrom romjai körül hiába kerestek-kutakodtak a gazdagodni vágyók: a barátok mondabeli aranya eltűnt.

A hiedelem szerint azonban – időnként – jelt adott magáról a kincs.

Éjnek éjjelén ezerszínű láng lobbant fel azon a helyen, ahol az aranyakat valaha elásták. Ilyenkor – mint mondták – „virágzott a pénz”.

Ha valaki annyira erőt vett volna magán, hogy kapzsiságát legyűrve meg se mukkanjon a csodás tűz közelében, annak csak ásnia kellett volna azon a helyen – és övé lett volna a világ...

Egyszer, holdfényes nyári estén, egy apa és fia meg a Bundás kutya messzi útról bandukoltak hazafelé a „pénzesi” dombon kanyargó kocsúton.

Hirtelen, jó messziről, megpillantották a kincs ezerszínű tüzét. A lábuk földbe gyökeredzett. A két emberfiának a lélegzete is elállt a csudálkozástól, a Bundás kutya is csak befelé morgott.

Az öreg összeszorított foggal, ravaszul, bölcsen hallgatott. A fia azonban nem bírt magával. Fojtott hangon sziszegte: – Apám! Gazdagok leszünk. Oda nézzen kend. Juj, mennyi pénz lehet ott!...

A kincs lángja hirtelen lelohadt, majd egy nagy lobbanás után kialudt.

Letört faágakkal akarták megjelölni a varázstűz helyét, hogy aztán tüstént hazamehessenek ásóért-kapáért.

Am hiába volt minden fáradságuk. A mesebeli pénz újra elrejtőzött.

A gyerek ide-oda villanó, éles sasszemében bízva mindig 40-50 méterrel messzebb jelölte ki a helyet, mint az öreg, a maga hunyorgó, ködös, de bölcs tekintetére hagyatkozva. A Bundás kutya meg éppen az ellenkező irányba szimatolt.

Így jártak össze árkot-bokrot a hatalmas, erdős, ligetes dombon.

Bőrig ázva dideregtek az éjjeli harmattól. A tüskés bokrok sebeket ejtettek kezükön, arcukon, és megszagatták foltos, megviselt bükkfanadrágjukat. A Bundás kutya meg annyi bogáncs beleragadt, hogy majdnem kétszer akkorának látszott.

Végül fáradtan, lemondóan álltak meg egy magas juharfa fenyegető ágai alatt.

Keserű haraggal morogta az öreg a kudarcától elnémult gyerekeknek: – Jankó, Jankó, milyen nagy marha vagy te! Eljárt a pofád. Most aztán elbujt a pénz. Hej, tebelőled sem lesz már soha gazdag ember!...

4

CSODAKALAP

Történt egyszer, valamelyik domború vásár előtti napon, hogy hatalmas vihar szakadt a dimbes-dombos lizói tájra. Józsek gazdát a mezőn, munka közben lepte meg a zuhogó zápor. Mire hazaért, lófogata és kocsija szinte ragadt a sártól. De a szomszédasszony nagy ámulatára nemhogy rögvést a sárvakarásba kezdett volna, hanem nagy ravaszul körülnézett, a bozótos mögé somfordált, levette a kalapját és... lassan, komótosan, szertartásosan körbeforgatta a levegőben, majd morgott valamit valakinek. Erre hihetetlen dolog történt: a kocsi, ló egy szempillantás alatt tiszta lett, mint a kisuvikszolt csizma.

Ám a szomszédasszony csak jesszusozott és hánytá-vetette magára a keresztet. Senki sem hinné el, ha elmondaná, amit a tulajdon két szemével látott. Még azt mondanák, nagyot röhögve, hogy: „Na, ez a Náni is megöregedett, de meg is bolondult!...”

A falu – irigykedve – csak annyit látott, hogy Józsek gazda vagyona napról-napra gyarapszik, portája egyre épül és szépül.

Az igen vallásos, jámbor János gazda sem hallott soha semmi rosszat a keresztkomájáról. Barátkozott, együtt dolgozott-mulatott Józsekkel. Jól kijöttek egymással.

Most meg úgy állt a dolog, hogy Jánosnak nem voltak olyan szép, erős, tüzes lovai, mint a komájának, ezért aztán jó barát módjára elhatározták, hogy annak a kocsijával-lovával mennek másnap Domborúba a vásárra, eladni-venni egyet és mást.

Ahogy felpitymallott, már el is indultak. Azonban – a nagy sietségben – otthon felejtették a pálinkás butykost, és még igen kevés papramorgó hevítette őket. Betértek hát a szomszéd község kocsmájába. Ott aztán elidögáltak, elbeszélgettek az alkalmi cimborákkal, és egy kicsit elment az idő.

Későn érkeztek a kakonyai révhez. Csak az üres part fogadta őket.

– Na komám, mi aztán alaposan lekéstünk a vásárról! – sóhajtotta János gazda savanyú képpel, és a kocsi farában visító malacka felé nézett, amelyik sajnos a nyakán marad, pedig hogy kellene az ára!

Józsek koma egy kicsit habozott, eltöprengett, majd elszántan csak ennyit mondott:

– Nem addig van az! Lesz annak más módja is...

Majd nagy komolyan levette a kalapját, és hétszer lassan, komótosan körbeforgatta a levegőben. Aztán morgott valamit valakinek, és rászólt a cimborájára: – Na, üljünk vissza az üléskasba. Minden rendben lesz!

A koma nem értette a dolgot, de azért engedelmeskedett.

...A kocsi, ló hirtelen levegőbe emelkedett, és utasaival együtt lebegni kezdett a Mura túlsó partja felé...

János ijedtében majdnem lenyelte füstölgő pipáját. Az ördögökkel cimboráló Józsek észrevette komája hirtelen színeváltozását, és vészt jóslóan förmedt rá: – Te, a szentségedet, nehogy keresztet vess!...

Hát nem is. Szegény koma annyira félholt lett, hogy még ahhoz sem lett volna ereje...

A túlsó parton aztán puhán, zökkenésmentesen földet értek kocsistól-lovastól. Józsek a paripák közé suhintott. És elindultak, széleseben, Domború felé.

A jámbor természetű Jánosba csak lassacskán tért vissza a lélek. Mégis, az út további részén már alig váltott szót a komájával. Nagy zavarában csak szívta, szívta a bűdös kapadohányt.

Ahogy a vásártérre értek, hirtelen olyan rejtelmes kórság tört ki testén-lelkén, hogy rögvést ispotályba kellett szállítani. A sors keze volt a dologban? Lehet. Vagy talán valamilyen „magasabb erő” rendelkezett így? Különben nehezen szabadult volna meg ördöngös komájától.

Amikor – felgyógyulván – hazakutyagolt, fogta egész háznépét, és mintha a szél vitte volna el, eltűnt a vidékről...

Az ördögnéppel cimboráló gazda meg tovább gazdagodott... volna, de egyszer – megint – a mezőn, munka közben lepte meg egy hirtelen kitört, fekete vihar. Akkor is a kalapját körbeforgatva hívta segítségül a sátnífiókat, ám egy nagy, kacskaringós, sístergő, tüzes ménkü belevágott, és azon nyomban szörnnyethalt.

Így történt szóról szóra...

Amikor a halottat otthonába vitték, hogy annak rendje és módja szerint kiterítsék, és megadják neki a végtisztességet, a kalapjára senki sem ügyelt.

Másnap az egyik mezei szomszéd, aki hallott valamit Náni nénitől, megtalálta, hazavitte, és titokban jól elrejtette a bűvös kalapot.

Állítólag Józsek gazda elárvult varázskalapjának segítségével építtette fel, fiaördögök és egyéb pokolbeli fajzatok erejét kihasználva, egyetlen nap alatt, a hatalmas tölgyfa talpakon álló borospincéjét, istállóját, disznóólát, de még a szénapajtáját is...

Van, aki azt mondja, talán még ma is megvan Józsek gazda ördögös kalapja, valamelyik régi, liszói borospince padlásán. Jó lenne megtalálni, biztosan szerencsét hozna.

Ha ugyan az egerek és a patkányok szét nem rágták azóta...

5

URGUM-BURGUM...

Suta Sánta Ferkó volt a legtudósabb a minden hájjal megkent liszói ördögösök, boszorkányok és garabonciások között. Meggazdagodott, jól élt, de hogy a vagyonát milyen úton-módon szerezte, arról csak pletykákat pusmogott a környék.

Csak annyit tudtak róla, hogy ideje nagy részét a szőlőhegyen tölti, meg hogy imádja a vadhúst és a jó, sűrű, vérszínű otelló bort. Azt is beszéltek, hogy másokat is jó szívvel megvendégel, és bőkezűen ad ételt-italt a rászorulóknak.

De ahogyan vadászott, az volt ám minden csodák és varázslatok csúcsa!

Sántán született, dongalábakkal, azokból is egyik rövidebb volt, mint a másik. Gyerekkorától fogva bottal sántikált, nagy kínlódva, csigalassúsággal. Hogy élni tudjon és családot alapíthasson, ehhez – valóban – csoda meg varázslat kellett. El is tanulta a bűvös praktikák minden furmányos fortélyát az öreganyjától, aki hihetetlenül ügyes, bűbájos boszorka volt: varangyos békájával leszopatta a fél falu fejőstehenét.

Hogyan is zajlott le Suta Sánta Ferkó ördögös vadászata?

Volt egy százéves, vásott, sörétes puskája, ami egyik vadászó ősétől maradt rá. Ezt a vén nyúlpusztítót az időtől ráncos vályogpince falára akasztotta, egy rég megfeketedett szarvasagancsra. Amikor elfogyott az őz- meg a nyúlpecsenye, holdfényes éjszakákon leakasztotta a falról az öreg flintát, és kibicegett vele a domb legtetijén álló, terebélyes cseresznyefa alá.

Másoknak úgy tűnt, hogy csak a nagy semmibe bámul. De nem! Így tekintett szét – több mérföldnyire – az erdőmezők vadjai között. Aztán elmormogta a varázsszavakat.

Többen is kihallgatták, de a titkos mondóka olyan szövevényes volt, hogy nagy együgyűségükben csupán a legelejére emlékeztek: „Urgum-burgum, hergedurgum, surgummurgum...” Majd csak úgy, vaktában, beledurrantott a félhomályba.

A szőlőhegy közelében lakott a keresztkomája. Amikor meghallotta a lövés zaját, azon nyomban elküldte leggyorsabb lábú fiát a Suta Sánta keresztpapához, hogy kérdezze meg: hol, melyik dűlőben van a lelőtt őz, szarvas, vaddisznó, meg az öt-hat nyúl. Aztán megtudván, hova kell kikocsikázni gyors magyar lovaival, titokban hazahozta a zsákmányt, és a komájával testvériesen megfélezték.

*

Suta Sánta Ferkónak volt egy nyakigláb, erős, egészséges, de egy kicsit nehézfejű fia, úgy hívták, hogy Kis Suta Sánta Ferkó. Noha nem lett volna szüksége ördögi praktikákra, hogy a tányérjába valót megszerezze, de ami biztos, biztos, az apja meg akarta tanítani a varázslatos vadászatra is. Ezerszer is elmondta neki a 333 szóból és 777 berregő r-ből álló varázsszöveget.

A gyerek eleget kínlódott, hogy pontosan megtanulja. Az apja egyre dühösebb lett, szidta a sorsot, hogy ilyen hülyegyerekkel áldotta meg. Jó két év is eltelt, míg végre a kölyök azt mondhatta hitetlenkedő apjának: – Na, adja ide kend azt a puskát, már tudom, hogy mit kell mondanom!

A hold éppen kisüdürgött egy felhő mögül, amikor a nyakigláb suhanc a nagy terebélyű cseresznyefa alá ért. Eldarálta – persze rosszul –, amit megtanult, és úgy kimeresztette a szemét, hogy a könnye is kicsordult, mégsem látott egy fia vadat sem. No de ha az apjának sikerült, neki miért ne? Megpróbálta. Beledurrantott a holdas éjszakába...

A következő pillanatban jajgatva, káromkodva dobta el a vadászpuskát, mert a saját lábának hüvelykujját lőtte szét vele.

Aztán széttépett ingével bekötötte a sebeit, és – apjától félve – megkereste a szőlőtőkék közt a vén csodafegyvert, hogy visszaadhassa.

Amikor a gyerek sántikálva, szédelegve a dühtől paprikavörös öreg Suta Sánta Ferkó szeme elé került, a könnyeit nyelve csak annyit mondott: – ...Hogy az a tüzes ménkű csapja agyon kendet a puskájával meg az ördögeivel együtt!... Én többet a kezembe nem veszem ezt az utálatos mordályt... inkább elmegyek suszterinasnak...
